

осмислення можливих педагогічних рішень та їхніх наслідків, узагальнення своєї професійної діяльності та прогнозування її перспектив, здатність до самоконтролю.

Важливо також враховувати, що становлення молодих викладачів відбувається переважно в кафедральному колективі. Роль кафедри в процесі формування стилю педагогічної діяльності викладача-початківця є значною: йдеться про позитивну чи негативну підтримку та оцінку викладача його колегами. Зважаючи на це, суб'єкти зазначеного процесу повинні використовувати якомога більше різних форм підтримки, підкріплень або заохочень викладача-початківця. При цьому потрібно враховувати й те, що при постійному використанні одного і того ж заохочення може виникнути звикання до нього з подальшим згасанням реакції. Таким негативним прикладом можуть бути подяки з набору заохочень військовослужбовців: часто буває так, що вони настільки переважають над іншими заохоченнями, що, одержавши чергову, офіцер уже не може сказати, якою вона є за рахунком.

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ дозволяє визначити умови, за яких можна підвищити ефективність цього процесу: врахування індивідуально-психологічних особливостей викладача в процесі формування індивідуального стилю педагогічної діяльності; удосконалення методичної роботи з викладачами-початківцями; самостійна робота викладачів над удосконаленням індивідуального стилю педагогічної діяльності тощо.

Подальшим напрямом дослідження цієї проблеми є розробка та обґрунтування технології формування індивідуального стилю педагогічної діяльності викладача ВВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Під ред. С. Головка. — К.: Либідь, 1997. — 374 с.
2. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности (в зависимости от типологических свойств нервной системы). — Казань, 1969. — 168 с.
3. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 1984. — 174 с.
4. Выдрин И. Ф. Педагогическое мастерство преподавателя высшего военного училища / Психология и педагогика ВВШ. — М., — 1979. — 170 с.
5. Симонов В. П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя. — М.: Международная педагогическая академия, 1995. — 192 с.
6. Подласый И. П. Педагогика. Книга 1. — М.: Владос, 1999. — 574 с.
7. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А.Зязюна. — К.: Вища школа, 1997. — 349 с.
8. Быков А. К. Развитие педагогического мастерства преподавателей высшей военной школы: теория и практика. Монография. — М.: ВУ, 2000. — 200 с.
9. Соболев Н. М. Самовдосконалення особистості майбутнього перекладача як засіб формування індивідуального стилю професійного спілкування // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. — Тернопіль, 2003. — № 4. — С. 18–22.

Юрій КУЗЬ

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВНЗ

У статті розглядаються питання формування правової культури військовослужбовців. Виокремлені такі її структурні елементи, як правова підготовка, виховання, свідомість, поведінка, емоції, уявлення. Висвітлені проблеми правового навчання і виховання майбутніх офіцерів.

З входженням України в європейський простір зростають вимоги до організації навчально-виховного процесу у військових вищих навчальних закладах (ВВНЗ). В сучасних умовах розвитку українського державотворення стрімко розвиваються паростки справжньої демократії, утверджуються загальнолюдські цінності та інтереси. Вони, відповідно, сприяють і допомагають становленню та утвердженню суверенітету України, відродженню національного і духовного потенціалу народу, що впливає на вирішення важливих соціально-економічних, правових та інших завдань держави.

Для того, щоб досягти таких результатів у справі утвердження ідеалів соціальної та демократичної держави, необхідно багато уваги приділяти створенню сучасного правового середовища. Робота в цьому напрямі має бути спрямована на суспільство загалом та окремих її індивідів. Вимоги сьогодення вимагають створення умов для формування правової держави, в якій би не тільки панував закон, а й існувала правова обізнаність особи. Головним чинником цього процесу є розуміння відповідальності людини перед державою і держави перед особою. В цьому контексті необхідно виділити важливу умову становлення правової держави — розвиток правової освіти. З урахуванням того, що правоосвітньою діяльністю зобов'язані займатися практично всі установи, відомства, управління, культурно-освітні заклади і засоби масової інформації, ми не можемо відкидати важливого значення формування правової культури військовослужбовців у ВНЗ.

Метою статті є обґрунтування необхідності існування поняття «правова культура військовослужбовців», а також визначення її місця у військовому середовищі.

Питаннями формування моральної культури курсантів-прикордонників, їх військово-патріотичною підготовкою, теоретико-методичними засадами морального виховання майбутніх офіцерів, а також їх підготовкою займаються науковці І. Грязнов, С. Крук, О. Косаревська, О. Діденко, А. Галімов, В. Полюк та ін.

Ще в давні часи в Україні були закладені традиції правового навчання і виховання. Це був період, коли не вели мову про правову державу. Але разом з тим нам є що взяти у минулих поколіннях: насамперед послідовність у здійсненні правового навчання і виховання, а також наполегливість у впровадженні в життя державної політики з цих питань.

При дослідженні питань, що стосуються правової освіти і виховання, необхідно звертати увагу на історичний фактор, враховуючи його цінність. Це доводить нам також створення першої європейської конституції в сучасному її розумінні, а саме «Конституції» Пилипа Орлика 1710 р.

Якщо говорити про правову культуру, то вона є однією з важливих складових правової системи. Найчастіше під цим терміном розуміють ставлення людей до права, їх переконання, цінності, принципи, думки, ідеали. Інакше кажучи, це частина загальної культури суспільства, яка досягається систематичною, копійкою правовою освітою.

Під правовою культурою військовослужбовців ми розуміємо справжнє усвідомлення належності до держави, почуття відповідальності перед суспільством, розуміння правового обов'язку, що передбачає загальноправовий розвиток і освіченість.

За своїм значенням правова культура військовослужбовців є багатоаспектною і складається з певних елементів (рис. 1).

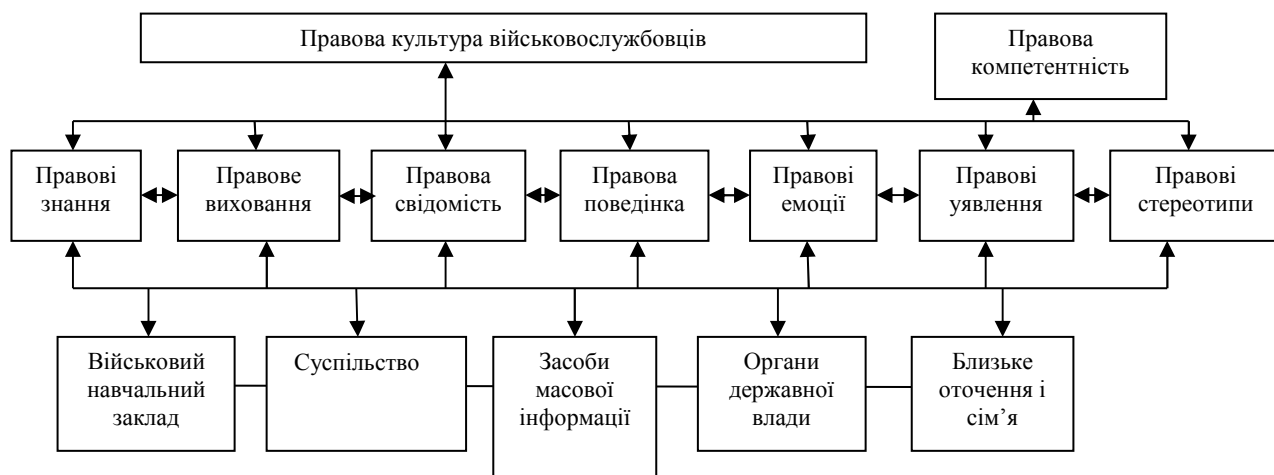

Рис. 1. Складові елементи правової культури військовослужбовців.

Отже, як видно з рис. 1, правова культура військовослужбовців — це інститут, що складається з підсистем, які утворюють багатофункціональний механізм. Для того, щоб краще усвідомити цю організацію, розглянемо її складові.

Правові знання — це сукупність інформації, яка накопичується в людини через спілкування з суб'єктами, загальне її сприйняття і містить відомості про конкретні правові норми, принципи, цілі, а також вимоги.

Правова свідомість — вид (форми) суспільної свідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій і компетенцій, а також уявлень і настанов, які характеризують ставлення людини, суспільних груп і суспільства загалом до чинного чи бажаного права, форми і методи правового регулювання [4, 130].

Правова поведінка — це дії особистості, що відповідають існуючим нормам позитивного і природного права і не суперечать загальнолюдським цінностям і переконанням.

Правові емоції — це зовнішній і внутрішній прояв сприйняття правової інформації, яка є інструментом загального збагачення особистості.

Правові уявлення — це погляди особистості на практичні або теоретичні питання правового характеру, принципи і методи правового регулювання і поведінки.

Правові стереотипи — це сталі правові погляди особистості на процеси державотворення, становлення правового поля, що сформувались під впливом багатьох чинників, особливо життєвого досвіду, але підлягають корекції.

Правова компетентність — це сукупність правових знань, вмінь та навичок, якими повинен володіти фахівець при виконанні своїх посадових обов'язків.

Визначені нами складові елементи правової культури військовослужбовців формуються під впливом наступних компонентів: ВВНЗ, суспільства, засобів масової інформації, органів державної влади, близького оточення. Вони діють взаємовідповідно і взаємозумовлено.

Важливими суб'єктами формування правової культури військовослужбовців є учасники навчально-виховного процесу у ВВНЗ. Кожен суб'єкт відіграє свою роль, впливаючи на елементи, що становлять цілішу систему.

В системі Державної прикордонної служби України такими суб'єктами є ректорат Національної академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ), викладачі та заступники командирів по роботі з особовим складом.

Відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних сил України кожен з учасників виконує чітко визначені обов'язки, які мають безпосереднє відношення до формування правової культури майбутніх офіцерів. Згідно з вищезазначеним документом, військова дисципліна у військових навчальних закладах має досягатись шляхом виховання в курсантів особистої відповідальності та формування правової культури, додержання ними Конституції та законів України.

Елементом правової культури військовослужбовців є насамперед правова підготовка. Згідно з навчальним планом НАДПСУ навчальні чотири роки навчання за напрямком підготовки «Правознавство» становила 6282 навчальні години.

Проглягнувши кожен із циклів плану, можемо зробити висновок, що чільне місце відводиться предметам правової спрямованості. Наприклад, цикл фундаментальних та професійно-орієнтованих предметів містить 24 дисципліни, кожна з яких має юридичний характер. Ці предмети можна поділити на чотири частини:

- 1) дисципліни історично-правового характеру;
- 2) теоретичні дисципліни, норми яких діють на території України;
- 3) дисципліни, які мають процесуальний характер;
- 4) дисципліни, норми та положення яких стосуються міжнародних відносин.

До першої групи відносимо: теорію держави та права, історію держави та права України. До другої групи належить: конституційне право України, адміністративне, фінансове, цивільне, сімейне, кримінальне, трудове, господарське, екологічне, аграрне право та юридична деонтологія. Третя група складається з наступних дисциплін: кримінального процесу, цивільного процесу та криміналістики.

Не менш важливою є четверта група дисциплін: історія держави та права зарубіжних країн, державне (конституційне) право зарубіжних країн, міжнародне приватне право, історія держави та права зарубіжних країн, міжнародне право та основи права Європейського Союзу.

Доповнює ці групи цикл вибіркового дисциплін, що містить наступні навчальні предмети: адміністративна відповідальність, юридична психологія, житлове право, конституційні

свободи, права та обов'язки громадянина, історія вчення про державу та право, державне будівництво та самоврядування в Україні, адміністративна діяльність органів охорони кордону, кримінологія.

Як бачимо, навчальним предметам юридично-правового характеру відведено головне місце серед інших дисциплін. Це пов'язано із майбутньою професійною діяльністю військовослужбовців-прикордонників. Крім того, проведені соціологічні опитування з правових проблем різних регіонах України показали, що останнім часом спектр правових інтересів не тільки осіб, пов'язаних з військовою службою, а й цивільних, змінився.

Як видно з рис. 1, правова культура військовослужбовців складається з елементів, на зміст яких здійснює вплив викладач ВВНЗ, суспільство загалом, оточення друзів та знайомих курсанта, засоби масової інформації, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, а також сім'я.

Вагоме місце в цьому процесі займає викладач, який не тільки має озброїти курсантів знаннями з права, а й впливати на їх правове виховання, свідомість і поведінку.

Повертаючись до правового навчання військовослужбовців, варто вказати на доцільність вивчення ними дисциплін юридично-правової спрямованості. Це зумовлено багатьма факторами.

По-перше, це громадянський обов'язок, який обов'язково поширюється на військовослужбовців.

По-друге, це майбутня діяльність, яка потребує знань з багатьох галузей права, що дасть змогу в подальшому захистити свої права та свободи.

По-третє, це професійна спрямованість, яка не може реалізуватися без правової інформації.

Вказані фактори обумовлюють необхідність вивчення і засвоєння дисциплін історичного, юридичного та правового характеру з військово-правознавчою спрямованістю.

У національній системі освіти головною метою виховання є набуття молодими поколіннями соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [1, 6]. Як стверджує В. Гнатюк, національне виховання повинно реалізовуватись через тріаду рис особистості: «громадянин — патріот — гуманіст». Риса «громадянин» включає в себе громадянську свідомість, громадянську активність, громадянський обов'язок і громадянську гідність. Риса «патріот» формується через сприйняття української ідеї, готовність до захисту держави, дотримання Конституції, повагу до історичного минулого. Риса «гуманізм» формується завдяки таким людським якостям, як доброта, толерантність, щирість, взаємодопомога, принциповість, сумлінність, справедливість, любов до рідної мови та культури [2].

Розглядаючи загальну проблему правової культури, що включає в себе правову підготовку і виховання, звернемо увагу на адаптивний бік цієї проблеми.

Адаптивна правова підготовка військовослужбовців — це пристосована система, завдяки якій курсанти оволодівають знаннями правового характеру з їх прив'язкою до військового середовища. Вивчаючи кожний навчальний предмет, необхідно приділяти увагу його змістовому наповненню і робити акцент на правові проблеми теоретичного і практичного характеру, що існують у діяльності військовослужбовців.

Безперечно, правова культура не може існувати без правового виховання. На відміну від навчання, військово-правове та військово-патріотичне виховання, що є різновидом суспільного, сприяють формуванню у курсантів високих ідейно-політичних, морально-психологічних якостей, які необхідні як для надійної охорони офіцерами держави, так і для формування чи корекції в них рис відповідальності, патріотизму тощо.

До сфери військового виховання відносяться всі напрями всебічного виховання особистості — естетичне, правове, політичне, економічне, моральне, фізичне, інтелектуальне та ін. Але правове виховання не можна розглядати як окремо існуюче явище, оскільки воно тісно взаємопов'язане і взаємозумовлене іншими напрямками.

Тому вихователь, викладач ВВНЗ має створювати такі виховні ситуації правового змісту, які були б окреслені певним кінцевим результатом для набуття курсантом світоглядних переконань і на їх базі — професійного та життєвого досвіду, а також активності.

Виховні заняття повинні визначатись на основі цілей виховання з урахуванням віку курсантів, специфіки функціонування ВВНЗ, індивідуальних особливостей майбутніх офіцерів. Головним показником (або критерієм) життєдіяльності виховної правової системи є активність всіх її учасників, колективний пошук, спрямовані на розвиток особистості і колективу, що в кінцевому результаті дасть позитивний результат.

В. Сухомлинський стверджував, що «виховання — це вплив суспільства на особистість, яка розвивається». У широкому розумінні виховання — це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління. Виховання як педагогічна категорія є цілеспрямованою діяльністю, покликаною сформувати систему якостей особистості, поглядів та переконань відповідно до виховних цілей суспільних ідеалів.

Через правове навчання та виховання курсантів необхідно формувати і корегувати правильне уявлення про суспільство, в якому вони живуть, про правомірні і неправомірні вчинки оточуючих та колег, а також необхідно вчити оцінювати ті життєві ситуації, в які вони потрапляють чи можуть опинитися.

При цьому важливого значення набуває психолого-педагогічний фактор, що передбачає вплив на особистість курсанта з метою активізації до професійно-військової діяльності. Викладач, вихователь ВВНЗ має працювати з курсантами майбутніми офіцерами так, щоб формувались і закріплювались стійкі якості особистості, а також правові знання, уміння, навички і мотиваційні структури, які необхідні для виконання безпосередніх посадових обов'язків.

На основі практичної роботи з курсантами потрібно створювати такі психологічно-правові ситуації, які би відображали в їх свідомості життєву реальність. При цьому необхідно застосовувати педагогічне і психологічне моделювання, яке дозволяє шляхом імітації створити життєву ситуацію, що потребує правового вирішення. Завдяки цьому методу здійснюється вплив на стабілізацію особистості, що в подальшій професійній діяльності допоможе її усунути або звести до мінімуму конфліктну ситуацію, вирішення якої має юридично-правовий характер.

Правове виховання курсантів повинно бути спрямоване на подолання правової пасивності, що проявляється в байдужості до політичного життя суспільства і держави, відсутності прийняття самостійних рішень.

Отже, для успішного втілення в життя принципів, методів, засад правового виховання вихователь, викладач ВВНЗ має розробити систему виховних заходів, які би сприяли формуванню правової культури майбутніх офіцерів. Розробка цієї системи має стосуватись як викладача правової дисципліни, так і вихователя: вони у взаємодії мають знайти і розробляти такі заходи, які б сприяли поглибленню і закріпленню правової інформації.

Заходи виховного характеру можуть стосуватись і окремо вибраної чи визначеної дисципліни правового спрямування, і юридично-правознавчої сфери. Вони, на нашу думку, можуть плануватись на основі матеріалу історично-правового характеру або на основі порівняльної характеристики певних соціальних, політичних, громадських, правових явищ. При цьому потрібно використовувати проблемні ситуації, з яких за обмежений період часу курсанти змогли би самі чи за допомогою викладача (вихователя) знайти правильний вихід, керуючись нормативно-правовими актами України чи інших держав. Така форма роботи з курсантами дозволить розкрити їх уявлення про правові явища, отримати нову інформацію і закріпити вже існуючі знання з правової проблематики.

Таким чином, знання, вміння та навички правового характеру мають спонукати курсантів до законслухняної поведінки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що правові знання, отримані у ВВНЗ, є своєрідним каркасом правової культури офіцерів. Без інших важливих факторів вона не може бути сформованою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. — К., 1994. — С 12.
2. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів // Рідна школа. — № 9. — 1999. — С. 18.

3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. — К.: Центр навч. літератури, 2003. — С. 175.
4. Правознавство: Навч. посібник / В. І. Бобир, С. Є. Демський, А. М. Колодій та ін.; За ред. В. В. Копейчикова. — 2-е вид., перероб. та доп. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — С. 26.

Ірина БЕРЬОЗКІНА

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ДЛЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

У статті розглянуто особливості педагогічної взаємодії викладача математики і студентів (майбутніх інженерів) у системі «викладач–комп'ютер–студент» при навчанні математичних дисциплін та розроблені педагогічні умови впровадження ІТ в математичну підготовку. Розроблені вимоги до вибору психолого-педагогічних теорій навчання з використанням ІТ в математичній підготовці майбутніх інженерів.

Прагнення України до інтеграції в європейський освітній простір зумовлює необхідність вирішення комплексу завдань, пов'язаних з реформуванням національної вищої технічної школи та створенням системи освіти, яка б відповідала світовим стандартам.

Пріоритетним напрямком розвитку освіти на сучасному етапі визнано впровадження сучасних інформаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. «Метою Загальнодержавної програми «Електронна Україна» на 2005–2012 роки є впровадження та використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій для задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства та держави...».

У дидактиці навчання трактується як спільна діяльність того, хто навчає, й тих, хто навчається. Це, у першу чергу, означає, що стосунки між ними являють собою особливий вид взаємодії — управління. Виконання функції управління навчальною діяльністю — суттєва ознака застосування інформаційних технологій (ІТ) як засобу навчання. Мова йде про управління діяльністю суб'єкта, тобто індивіда, який має свої цілі, мотиви й інтереси. У роботі [2] автор виділяє 4 види управління:

1) безпосереднє управління: комп'ютер ставить перед учнями навчальне завдання, учні можуть задавати лише ті питання, які стосуються цього навчального завдання;

2) опосередковане управління: комп'ютер не ставить навчального завдання, а висуває перед учнями проблему, яку вони повинні оформити у вигляді навчальної задачі;

3) динамічне управління: поставлене комп'ютером навчальне завдання учні вирішують разом з комп'ютером;

4) управління, при якому комп'ютер виступає як засіб навчальної діяльності учнів: навчальне завдання ставить самостійно той, хто навчається, він же визначає характер і вид допомоги.

Однією зі складових процесу управління навчальною діяльністю є управління математичною підготовкою майбутніх інженерів засобами інформаційних технологій. Тому, коли ми говоримо про використання ІТ у математичній підготовці майбутніх інженерів, то маємо на увазі перш за все використання ІТ як засобу управління навчальною діяльністю. Автор [2] показує, що це настільки змінює діяльність тих, хто навчається, що більшість уже виявлених психологічних закономірностей засвоєння знань і умінь втрачають свою значущість. Це потребує критичного перегляду фундаментальних тверджень педагогічної і психологічної теорій навчання.

З огляду на сказане значна кількість психолого-педагогічних досліджень присвячена вивченню багатогранної проблеми впровадження ІТ у навчальний процес. Зокрема, М. Габер, Г. Гершунський, Т. Кошманова, І. Кульчинський, С. Подолянчук, Р. Собко досліджували можливості, напрямки, наслідки, перспективи використання комп'ютерної техніки в галузі освіти, Є. Машбиць, Ж. Меншикова, О. Молибог, О. Тарнопольський — психолого-педагогічні